

Domokos Zsófia

NEHOGY A NYELV INKÁBB SZOLGÁLJON A FÉLELEMNEK, MINT A SZERETETNEK

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR: *A LÉLEK LEGSZEBB ÉJSZAKÁJA. TÖRTÉNET ÁLMATLANSÁGRÓL ÉS ÓRÜLETRŐL*. BUDAPEST, KALLIGRAM KIADÓ, 2016.

ANTOINE LEIRIS: *CSAK AZÉRT SEM GYŰLÖLLEK TITEKET [VOUS N'AUREZ PAS MA HAINE]*. FORDÍTOTTA: VARGYAS ZOLTÁN. LIBRI KIADÓ, H. N., 2016.

Olyan témáról szól Jászberényi Sándor magyar és Antoine Leiris francia újságíró könyve, amely nem válik könnyen és csendben áttetszővé, ha a kritikus a stiláris-irodalmi szempontok felől próbálna közelíteni. A megírt-ság minőségéről beszélni itt csak akkor lehet, ha erős megrendültségétől, félelmétől, haszontalanság- és tapasztalatlanságérzetétől, sőt megkönnyeb-bülésétől már sikerült elrángatnia-eltávolítania magát a recenzensnek. Akkor, ha az afrikai és közel-keleti haditudósító Jászberényi saját élményeket is beépítő prózakötetét, *A lélek legszebb éjszakáját* és a 2015-ös párizsi ter-rortámadásban feleségét elvesztett Leiris *Csak azért sem gyűlöllek titeket* című vallomásfüzérét – a szerzőkhöz hasonlóan – maga is túlélte.

Hiszen két tarvágás utáni expozíció nyitja a két könyvet. „Én három hónapja nem tudok aludni. / – És három hónappal ezelőtt mért tudtál? / – Más ember voltam. / – És mi történt? / – Elhagyott a feleségem és el-ment a gyerekekkel” (JS 15); „Ma, november 16-án a Nap egy új *Hol volt, hol nem volt*-ra virrad. Ebben a mi új történetünkben apa és fia egyedül ne-velkednek” (AL 40). Mérlegelhető persze a Jászberényi-kötet novellagyűj-teményként való olvasása, ami a teljes mű hangsúlyait a nyitószöveg témá-

jától eltérő irányba mozdíthatná. Dominánsává így a háború, az erőszak, a kábítószereken vagy szeretkezésein át materiálisan is megvalósuló kulturális találkozás, esetleg az életet irányító értelem – álmatlan és őrült – keresése válna. Ez azonban fölöslegesnek tűnik. Az elbeszélőt, ha neve van, Maros Dánielnek hívják; az alcím egyes számban „történetet” ígér; egy nő és egy kisfiú ébren, ópiumos álomban és hallucinációban is újra meg újra feltűnő alakja, a megcsalás vagy az ebből „válaszként” származó, fogódzók nélküli amorális olyan összetartó motívumok, melyeket egy pusztán műfajmegjelölés nem szór szét. Az olvasói, egységbe fogó értelemadást nem tántorítja el sem az egyes szám első és harmadik személy váltogatása, sem a mellékszereplők keresztnevének diszkrét „elrontása” második feltűnésükkor, sem a (ha már *A lélek legszebb éjszakája*, akkor legyen) *bombabiztosan* találó, novellára szabott fejezetcímek. Még a kötetet záró szöveg sem, mely „Kristóf apját” lépteti fel az addigiaktól térben-hangulatban oly messzi Vitnyéd közelében, amint dajkáját, egy idős cigány asszonyt látogatja meg a halálos ágyán. (Ez az epizód a regényszerűség feszültségét, ívét mindenestre lazítja, és a halál-motívum, illetve hiedelmek – „A cigányok úgy tartják, hogy a halál varjú szárnyán repül. Ha megesszik, azzal el tudják riasztani”, 252 – mentén történő olvasást kéri, másként a kötet világában szerzetlenül hat egy új kultúrába való beléptetéssel.) Leiris vékony, egy Facebook-bejegyzésből kibővült könyvének esetében evidencia, hogy az apályt-dagályt, termékenységet, az élet járását szabályozó égitest, Luna-Hélène családi univerzumból való rettenetes kilövése szüli a tanúságtételt. Hirtelesen egy-egy feleség (és anya nélküli) világban állnak az elbeszélők, akarva és akaratlanul találkozva a fanatizmussal és terrorizmussal: a cezúra előtt – a háborús tudósítói foglalkozásból, a Kelet szeretetéből adódóan, illetve a cezúra okaként – egy támadásban áldozatul esett személy házastársaként.

A valószínűségi foka-igénye eltérő Jászberényi és Leiris könyvének. Utóbbi szerző közösségi portálon megosztott üzenete, majd elhunyt felesége arcképe hamarabb bejárták a világsajtót, mint hogy a bejegyzés könyvvé kerekedjen. Több interjú hozza az érdeklődők elé hangját és véleményét. Az ő esetében vannak csak jelen a megírásra, megírásra vonatkozó reflexiók, mégpedig jelentős helyet és szerepet betöltően: „Hazatérés, ebéd, penlenka, pizsama, délutáni alvás, számítógép. Kezdenek jönni a szavak. Maguktól jönnek, végiggondolva, megfontolva, anélkül hogy hívnom kellene őket” (46); „Kedvem lenne megmondani nekik [az üzenetért lelkesedő ismeretlen levélíróknak], hogy a szavaim túlléptek rajtam” (89); „Ezt a könyvet a levél után másnap, talán még aznap este kezdtem írni” (105); „A ha-

lálból nem lehet kigyógyulni. Azt csak megszelídíteni lehet. (...) Itt van mellettem, habzó szájjal várja, hogy felfaljon. Papírkorlát van közöttünk. Ha kikapcsolom a számítógépet, az állat elszabadul.” (108-109) A beavatás és elhallgatás két pólusa, vagyis a „hogyan volt?” feltárásának és megvonasának ökonómiaja (nem írja, pontosan hogy is derült ki „a legrosszabb”), finomra cizellált metaforák (például a már idézett Hold képéé), a rövid fejezetek kerekítésének és egymásba vezetésének művészete (a friss özvegy fülébe szűrődő kávéházi beszélgetés: „Hétfégen nem volt otthon a feleségem, úgyhogy babáztam. De megyek is, találkozóm van vele” (32) – ezt követően saját találkozásának leírása az azonosítandó holttesttel) és természetesen a fikció mindenkor fenntartandó vélelme teszik irodalommal ezt az alapját tekintve oly szilárd, géppisztolygolyó-keményességű s -valóságosságú tényanyagot.

Jászberényi Sándor a gonzó újságírás képviselője. Az 1970 táján született fogalom arra az elvre vonatkozik, hogy az objektivitás igényéről lemondva, riporterként személyesen, energikusan bevonódva is lehetséges hitelesen tudósítani, az anyagtól való távolság nem kötelező feltétel. A sok éve szépirodalmi kontextusban is publikáló Jászberényi prózája és médiaszövegei valószínűsíthetően egyetlen kontinuumon helyezkednek el. A címgazdában feltüntetett megjegyzés: „minden karakter kitalált személy (...) nem utalnak létező intézményekre. A történetek és a valóság megtévesztő hasonlósága a véletlen műve” megint csak olyasmiről, amit az olvasó nem fog komolyan venni. Akkor sem, ha az elbeszélő(k)nek sikerül – hadd képzelegjen recenzens a megírás folyamatáról – a szerző által Kairóban vagy a frontokon megélt számtalan, sokszor bizonyára egészen közönséges, máskor a legrendkívülibb napból ható-hatásos, érdemes irodalmat írni. A sok valós egyediből az általánosan át fiktív eredetű gyúrni, mely igazságtartalomban nagyon is tömény. Összességében ad talán a tényállásnál intenzívebb, erőszakosabb, felfokozottabb képet. Hiszen a hétköznapit magában megírni nem mindig kecsegtet azonnali prózai feszültséggel. Amit azonban így, szüntelen rendkívüliségében mutat, az olvasmányként megviseelő, ugyanakkor egy picit díszalbszerű; úgy tűnik, Közel-Kelet valamennyi nyomorát, szennyét, tragédiáját sorra vevő, kiaknázó: harctér és életáldozat; kegyetlenség rádió sugározva és „élőben”, a foglyokkal, arabok és kurdok között oda-vissza, Kairó temetőnegyedében, a Halottak városában („A sírtömb – melyre egy tehetős, a XIX. század elején élő, befolyásos nemes nevét vészték – volt a tévéasztal”, 99), prostituáltakkal szemben; hiedelmek, szellemlovas és törzsi varázsló. Ez a modellszerűség természetesen az em-

lített beállítódás (kilengeni a szokott, a jól nevelt polgári tartományából) következménye is.

Ez a megalkotott réteg, a fikció nem tudja, most sem, szavatolni, hogy az olvasó ne azonosítson helyeket, időpontokat. Esetleg a szükséges utánakeresés árán: a kötetbeli világ magától értetődően használja *terminus technicus*ait a nyomornegyedek illegális, nagy fogadásoktól kísért ökölharcai, a csatatér, a testi kielégülés áruba bocsátása közepette is, melyek azonban tipikusan idegenül vagy kitaláltak hathatnak a magyar befogadó számára, elég itt az elbeszélő kohéga által megfigyelt pesmergák körében harcoló jazidi Pávaangyal-jelenésére utalni... Csupa hiteles megnevezés, a történetek sajátos zamatának biztosítói, a remek, élő, értékes jellemrajzokkal együtt. Ennek is köszönhető, hogy az olvasó azt is ki fogja számolni, mennyire van íróasztala a szunnitákon kívül senkinek sem kegyelmező fegyveres csoportoktól. Aztán őrlődik: el tudná képzelni, hogy, ha kell, a kurd nőkhöz hasonlóan népviseletben, hazafias dalokat énekelve harcolni menjen? Arra is emlékszük, 2015. november 13-án hogyan fordult a másik oldalára, elalvás előtti egyik utolsó gondolatával a fejében: *Igen, megint nagy baj van, Párizsban. De én most mit tegyek?*

Végeredményben, referenciaérték ide vagy oda, két magában álló irodalmi mű áll most közelebb egymáshoz a párhuzamos olvasásuk idejére. Melyek halálról, veszteségről, aztán ártatlanságról és szabadságról mondanak aktuálisakat. A válasz a házassága „lenullázására” Jászberényi oldalán „férfiasként” jellemezhető: „Azért akartam elérni a gödör alját, mert nincs gyalázatosabb érzés annál, ha az ember ártatlan. Bűnös akartam lenni” (153-154), a döntés konkretizálódásaként pedig éjszakák, jelentős ital-, kat-, ópiummennyiség, sok nőt befogadó ágy jönnek sorra: „a család nélküli családapák általában mindenben benne vannak” (158). Az „Eltaláltam az orrát, három métert repült hátrafelé, és nekicsapódott a bár falának” (207) a könyvben többször is előforduló incidense, ahogy azt Jászberényi korábbi prózakötetei kapcsán meg is jegyezte már a kritika, valóban emlékeztet Rejtő Jenő világára, persze egészen más tónusban, annak még a súlyos ökölcsapásokban sem szétfúzózó romantikája nélkül. A mélybe való ereszkedés bemutatása, a sorba jövő italfajták lajstromozása, az egyes történetekben gyakori, többször funkció nélküli káromkodások vagy a fenti knock outhoz hasonló ismétlődő motívumok gondolatrítmusa, vitatható irónia („tisztességes, dolgozó embereknek” /204/ nevezni az őt befogadó prostituáltakat, viccnek is rossz) kissé túlozza a szenttelen pozíciót vagy pózt, a pikareszk-nél súlyosabb, elemeiben azonban arra emlékeztető kötetlen létállapot hang-

súlyozását. Ezt mondja ki explicit módon, már-már didaktikusan egy ópi-
umos álom: „Minden érvényes, mindent megtehetsz. (...) Nagy szabadság
nem hinni semmiben.” (103)

Leiris ezzel szemben a „nőies” pólusán helyezkedik el – ide ismét szük-
séges az idézőjel. Nőies, ha annak tekinthető a befelé, saját világba fordulás
többször is kimondott vágya vagy az érzelmek minél teljesebb megéléséé:
„Nem akarok beszélgetni velük. Úgy érzem, meg akarnak lopni, elvenni a
bánatomat” (35); „Megvan a [bánat] szépsége, mélysége, átölelem, magam-
hoz szorítom.” (106) (Vö: „El akartam veszíteni az eszméletemet.” JS 98)
Magyarázható ez természetesen az anyaszerep kényszerű átruházódásával.
De nem téves Leiris könyvét romantikus, sőt helyenként szentimentalista
szerelmes szövegnek hívni, a kifejezés szaknyelvi, stílusjelölő értelmében:
erős, végzetes érzelmek, elvágyódás, a dédelgetett szenvedély apróságokban
őrzése, ahogy arról az *Egy katicabogár* vagy *Elpakolni a ruháit* című fejeze-
tek beszélnek. Egészen elütő, szenttelen, regisztráló és az esetek zömében
külső történéseket rögzítő hang a Jászberényi elbeszélőié, melynek egyik
legpregnansabb megnyilatkozása a következő közlés: „Hosszan bámultam
a jelenetet” (97-98), azaz egy illegális ringben legyőzött kiskorú majdnem-
halálát, elvánszorgását. Az egyébként általános szavakkal kifejezett („*Nem
jő*, ha az ember egyedül van, amikor mások basszák a gyermekének anyját”
– 40; kiemelés tőlem – DZS) érzelmekről ebben a közegben a testi kive-
tülésük (a krónikus álmatlanság) vagy egy tett beszél: a magyar fotóriporter
(végül) megüti az egy szintén kiskorú fogoly agyonlövésére készülő tisztet.

A drasztikusan gyorsan múlttá vált kapcsolat éber őrizgetése vagy éj-
szakává, szörnyű, bódult, sokat sejtető szürreális, szimbolikus álmokká vál-
toztatása – íme két opció, ha életben maradva válaszolni kell. Ráadásul
megnyúlt életben, hisz az érzékelés mindkét esetben átütemeződik: „elve-
szítettem az időt, és hiába kerestem, a becsületes megtaláló nem jelentke-
zett. Azóta mindig csak most van” (JS 132); „A jelenemnek múlttá kell
válnia, s csak bolyongok ebben az időtlen mindennapiságban, az óráatlan
napokban.” (AL 108) Két nagyon eltérő, de egyként legitim és izgalmas iro-
dalmi szöveget eredményező döntés. Jászberényi Sándor *A lélek legszebb éj-
szakája* és Antoine Leiris *Csak azért sem gyűlöllek titeket* című könyvével az
a baj, hogy különlegesen lehetetlen fiktív irodalomként tekinteni rájuk,
olyan erővel vetik fel az életbeli etika kérdését. A válaszuk implicit. A zár-
latban szóljon tehát néhány gondolat erről.

„A keresztények (...) életveszélyesek: életveszélyes megbízni valakiben,
aki abban hisz, hogy bármit is csinál, a végén meg lesz bocsátva neki” (154)

– hangzik az egyik elkeseredett tünődés a zúlleni vágyó Jászberényi-narrátor szájából. A durva elnagyoltságon túl fontosabb itt azt észrevenni, hogy az idézet tétje is a megbocsátás. Leiris könyvének címét parafrázálva ugyanígy az elengedéshez lehet közeledni. Akkor is, ha a kötet egy pontján ez áll: „Nem bocsátok meg semmit, nem felejték semmit” (30), hiszen az, hogy „[n]em őellenük [a tömegmészárlás elkövetői ellen] építünk föl egy másik életet. A saját életünkben fogunk továbbhaladni” (32), maga az elengedés, ez szól a kötet valamennyi lapjáról, bár nyilván Hélène jelenlétének megőrzésével együtt. Jászberényinél a nyugodt álmok egy zilált beszélgetés nyomán köszönnek be: „– Tudja maga, mi a virrasztás? (...) / – Valami régi szokás. / – A halottakért virrasztottak régebben. Bűnbánati gyakorlat volt. (...) Valaki virraszt érted” (229 és 242) – hallhatja Maros Dániel a biztosítékot. A beszélgetés kontextusa, egy bonyolult történet helyett ez a belső moccanás érdemel figyelmet. Elengedés, nyugodt álom, élet. „A szikrázó napsütésben úgy tűnt, a halál tényleg nagyon messze van” (JS 255); „Ahogy elindulunk, a tócsa felé veszem az irányt. Fél lábbal beleugrok. Kacag” (117) – zárul apa–fia kettőssel, együttléttel Jászberényi, illetve Leiris könyve, nem éppen harmonikusan, de engedékenyen.

Az életről hozott döntés a kérdése a két műnek. Két döntés, melyek kész tények, mások végletes lépése után, annak kitéve következhetnek csak. „Nehogy a nyelv inkább szolgáljon a félelemnek, mint a szeretetnek, és hogy a fenyegető halál ne csaljon ki több szót, mint a meglévő élet” – írja Szent Ágoston. És ebben a két kimondásban pontosan erről volna szó.